

הרב ישראל דנדרוביץ

מגיד שיעורי תלמוד הירושלמי בקול הדף

ערך

עשיית מלאכה בימי החנוכה - בדעת הירושלמי

בתלמוד הירושלמי שלפנינו, לא נידונה שאלה זו האם מותרת עשיית מלאכה בימי החנוכה. המפליא הוא שבעוד שרבותינו הראשונים והאחרונים מנסים ללמוד מהי דעת הירושלמי בנידון זה, הרי שבהלכות חנוכה המיוחסות לרבינו ברוך ב"ר יצחק בעל 'ספר התרומה', שראו אור לאחרונה מכתב יד, מובא שראה בירושלמי התייחסות מפורשת לכך, ולצידה טעם מחודש.

מנהג ישראל

אם כי ענין זה של מנהג השביתה ממלאכה בימי החנוכה כבר הילכו בו הנמושות והוא נדרש ונחקר היטב בספרות התורנית הענפה, הרי שעדיין לא כלו בו רגלי דתרמודאי, ומקום הניחו לנו להתגדר בו בבירור דעת הירושלמי, אשר הפוסקים תלו עליו את שלטי הגיבורים כי ממנו יתד וממנו פינה לקבוע בה את ההלכה ולדעת את המעשה אשר יעשון. **חשיבות** מיוחדת יש לליבון כלל הלכות ימי החנוכה אליבא דהירושלמי, שכן צדיקי הדורות דברו בקדשם, כי בנרות החנוכה מתנוצץ אורו של משיח והגאולה העתידה (ראה: 'אמרי פנחס' שער השבת אותיות טז-יז; 'בני יששכר' כסלו טבת מאמר ב אות טז; 'פרי צדיק' חנוכה אות ו), והרי כתב בעל 'הפרדס' (הלכה אחרונה, הלכות ק"ש), שלעתיד לבוא תהיה ההלכה כהירושלמי.

מנהג זה שאין עושים מלאכה בחנוכה, לא נקבעו בו מסמרות, במי הוא נוהג - בנשים דווקא או גם באנשים; באיזה זמן נהגו כן - בכל ימי החנוכה, ביום הראשון והשמיני, או דווקא בזמן הדלקת הנרות; מה הם המלאכות שבהם נהגו איסור - במעשה מחט או אפילו בשאר עבודות הבית; ומאימתי החל מנהג זה להתפשט בתפוצות ישראל. שאלות אלו ואחרות מעוררות הארות והערות חדשות הראויות לדיון מיוחד במשנתו של התלמוד הירושלמי.

"תלו אותן במנהג"

תחת הכותרת "כל הדברים תלו אותן במנהג", דן הירושלמי במסכת פסחים (פ"ד ה"א), במנהג נשי ישראל שלא לעשות מלאכה בזמנים שונים במעגל השנה. דעת הירושלמי היא, שאם כי יפה כוחו של מנהג ישראל שתורה

[מלוניל], שנהגו הנשים שלא לעשות מלאכה משעת הדלקה עד שעת כבייתן". וכעין זה בספר 'ארחות חיים' (אות כא), ובטור (סימן תרע): "ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות ואין להקל להן", ועוד.

המעניין הוא, שלדעתו של בעל 'שבלי הלקט' (סימן קפד), נעוץ שורש מנהג זה דווקא בירושלמי הנזכר: "ובמקומנו נהגו הנשים שלא לעשות מלאכה בחנוכה ואין להקל במנהגן, דמאחר שנהגו - קבעו הדבר עליהם לחובה. ומצינו כיוצא בזה בירושלמי: כל הדברים תלו אותם במנהג, נשייא דנהיגן דלא למיעבד עבידתא בריש ירחא, ובאפוקי שבתא עד דתתפני סדרא, ובשני ובחמשי עד דתתפני תעניתא - מנהג הוא".

אלא שאליה וקוץ בה, שאם אכן 'מצינו כיוצא בזה בירושלמי' - מדוע באמת לא הביא הירושלמי מנהג זה כדי לחוות עליו את דעתו, הראוי הוא אם לא. אי אפשר לתרץ שאין הירושלמי תנא כי רוכלא המונה את כל הזמנים שבהם נהגו הנשים שלא לעשות מלאכה אלא 'תנא ושייר' את ימי החנוכה, שכן כפי שראינו אין דעת הירושלמי דומה מיום אחד לחבירו, ואם מנהג זה ששובתים ממלאכה בראש חודש ראוי הוא בעיניו, הרי שמנהג דומה שלא לעשות מלאכה בערב שבת אינו בגדר מנהג לדעתו; ומעתה לכאורה צריך היה הירושלמי לחוות את דעתו לענין ימי החנוכה ולפרש האם מנהג זה ראוי הוא או לא.

היא, הרי שישנם מנהגים כאלה ש'אינם מנהגים' כלל ואין ראוי לנהוג כן.

ומפרט הירושלמי זמנים שונים שבהם נוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה, מהם שהוא מנהג טוב וראוי ומהם שאינו מנהג כלל: נשים הנוהגות שלא לעשות מלאכה בכל ליל מוצאי שבת ובתעניות של ימי שני וחמישי - אין זה מנהג טוב, ואילו הנוהגות כך רק עד שישלימו את סדר התפילה בבית הכנסת הרי זה מנהג טוב; שלא לעשות מלאכה בערבי שבתות אין זה מנהג טוב, ואילו שלא לעשות מלאכה בראש חודש הרי זה מנהג טוב.

הירושלמי מתעלם כליל מימי החנוכה והוא לא מזכיר קיום מנהג שכזה שבו הנשים אינן עושות מלאכה בימי החנוכה. נראה איפוא שהירושלמי כלל לא הכיר מנהג שכזה שבו שובתות הנשים ממלאכה בימי החנוכה, ולפיכך לא חיווה את דעתו על טיבו של מנהג זה. ואכן אין אנו מוצאים התייחסות כל שהיא - ולו ברמיזה - למנהג זה בכל ספרות חז"ל הקדומה, ולא דווקא בתלמוד הירושלמי.

המקור לשביתה ממלאכה בחנוכה

המקורות הראשונים שבהם אנו מוצאים את מנהג השביתה ממלאכה בימי החנוכה, הם רק בבית מדרשם של רבותינו הראשונים. בין השאר כתבו כך בספר 'כלבו' (סימן מד): "וכתב ה"ר אשר

בעלמא הוא שרוצה להנות מאורו, ועוד יש לפקפק בזה באנפי אחריני. אולם מכל מקום, עיקר יסודו של החיד"א הוא דבר המתקבל, שהרי לא בכדי לא הזכירוהו חכמי הבבלי.

ואם בזמנו של התלמוד הבבלי עדיין לא נהגו הנשים במנהג זה, בוודאי שיכולים אנו לומר כך לגבי זמנו של התלמוד הירושלמי שהיה מוקדם לו מאות בשנים, ופשוט איפוא מדוע לא התייחס הירושלמי למנהג נשים זה שעדיין לא בא לעולם.

האם חנוכה דומה לראשי חודשים או למוצאי שבתות

כמוכן שאין בכל זה כדי לסתור את מה שלמד ה'שבלי הלקט' מדברי הירושלמי, שכן לא כתב אלא ש'מצינו כיוצא בזה בירושלמי, ואכן הירושלמי מפרט זמנים שונים שבהם נהגו הנשים שלא לעשות מלאכה והוא מסכים עימהן שמנהג טוב הוא, ולפי זה טוען ה'שבלי הלקט' שאף מנהג השביתה ממלאכה בימי החנוכה מנהג טוב הוא.

אלא שלא ברור מה ראה ה'שבלי הלקט' להעדיף ולדמות את ימי החנוכה לאותם הזמנים שעיימם מסכים הירושלמי שאכן ראוי להמנע בהם ממלאכה כראשי חודשים והדומין לו, מאשר לדמותם לאותם הזמנים שבהם הירושלמי שולל את השביתה ממלאכה, כגון מוצאי שבתות, ומאי חזית דדמא דהאי סומק טפי מדהאי.

השוה הכתוב אשה לאיש

יתכן כי דעת הירושלמי היא כמו שסברו חכמי אשכנז הקדמונים, שמנהג זה שאין עושים מלאכה בחנוכה לא נאמר לנשים בלבד אלא גם לאנשים. כך העתיק המהרי"ל בספר מנהגיו (הלכות חנוכה ס"ק יא בהג"ה): "קבלה היא בידינו שאין לאדם לעשות מלאכה בשעה שנרות דולקים בחנוכה... עד כאן הוא ממנהגי ריינוס".

מעתה הירושלמי שאסף את מנהגי הנשים בשביתה ממלאכה, לא היה יכול להכליל את ימי החנוכה בסוגיא זו, כיון שמנהג זה שאין עושים מלאכה בחנוכה אינו מנהג נשים בלבד אלא גם האנשים החזיקו בו ושוב אינו עניין לכאן.

הזמן שנתקנה התקנה

ושמא יש מקום לומר כהסברא שהעלינו מקודם, שבימי התלמוד הירושלמי כלל לא היה קיים מנהג זה שבו שובתים ממלאכה בימי החנוכה. ואין סברא זו מופרכת כלל ועיקר, שכן הרב החיד"א כבר חידש כזאת לגבי זמנו של התלמוד הבבלי, שהיה מאוחר יותר מזמנו של התלמוד הירושלמי, וכך כתב בספרו 'פתח עינים' (שבת כא, א): "דמוכח שחומרא זו שהחמירו הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות היה בדורות אחרונים, שהרי נחלקו האמוראים אי מותר להשתמש לאורה".

אמנם יש לדון בראייתו זו, דמאן יימר לן שהשימוש לאור הנרות הוא כדי לעשות בו מלאכה, ושמא לקריאה

לדבריו מירושלמי (הביאו תוס' ורא"ש שם) 'הני נשי דנהיגי דלא למיעבד עבידתא באפוקי שבתא, לאו מנהגא. עד דתתפני סידרא - מנהגא'."

ה'חכם צבי' מודע לכך שלגבי ראשי חדשים סובר הירושלמי שמנהג נכון הוא לשבות בהם ממלאכה, אלא שהוא סבור שלא קרבו זה אל זה: "והדמיון שדימהו ה"ט"ז לראש חודש אינו עולה יפה, דשאני ראש חודש דאיקרי מועד ויש בו קרבן מוסף". כיוצא בזה כתב גם בספר 'טהרת המים' (שלוניקי תרל"ט, מערכת הח' אות מ): "דשאני ראש חודש דהוי מועד לנשים שלא חטאו, וכמו שכתב הטור דאקרי מועד דכתיב 'קרא עלי מועד', ולכך יש סרך איסור לנשים דגזור מועד זה אטו שאר מועדות."

לעומתם, סובר הגאון רבי יהודה אסאד בספר תשובותיו 'יהודה יעלה' (לבוב תרל"ג, או"ח סימן ר), שאי אפשר לומר כסברה זו הנזכרת ב'חכם צבי' שדווקא ראש חודש אסור במלאכה לפי שהוא נקרא מועד ויש בו קרבן מוסף, דאם מהאי טעמא היה ראוי לאסור את המלאכה גם באנשים ולא בנשים דווקא. לפיכך הוא סובר, שכשם שראש חודש מותר במלאכה מעיקר הדין ומכל מקום נהגו בו הנשים לאיסור כך גם בימי החנוכה.

מוסיף ה'יהודה יעלה' ודוחה גם את הדימוי שנתנו ה'חכם צבי' החיד"א והגר"א למוצאי שבתות, ולדעתו עדיפים ימי החנוכה יותר ממוצאי שבתות

גם ה"ט"ז (סימן תרע ס"ק ב) מצא לנכון לדמות את ימי החנוכה לראש חודש, שעליו הביא הירושלמי שמנהג טוב הוא מה שנהגו בו הנשים שלא לעשות בו מלאכה: "ולי נראה לדמותו לראש חודש... דמותר מן הדין בעשיית מלאכה, ואפילו הכי כיון שנוהגים כן הנשים שלא לעשות מלאכה הוא מנהג טוב... הוא הדין בחנוכה, כיון שנעשה הנס על ידי הנשים - יפה להם כשהם נוהגות שלא לעשות מלאכה."

לאידך גיסא, מצאנו לגדולי האחרונים שהוכיחו מדברי הירושלמי הנזכרים איפכא, שאדרבה אין זה מן הראוי לשבות ממלאכה בימי החנוכה. זאת מחמת שהם העדיפו לדמות את ימי החנוכה למוצאי שבתות שעליהם סובר הירושלמי שאין זה מנהג טוב לשבות בו ממלאכה.

ראש המדברים בדעה זו הוא הגאון ה'חכם צבי' בספר תשובותיו (סימן פט), שהביא את דברי הירושלמי שאין זה מנהג ראוי לשבות ממלאכה במוצאי שבתות, וסבר שכמו כן אין הדבר ראוי גם בימי החנוכה. גם הרב החיד"א בספרו 'מחזיק ברכה' (סימן תרעא אות ג) הוכיח כך מדברי הירושלמי: "ונראה שיש קצת ראייה לדברי מרן ממה שכתוב בירושלמי (פרק מקום שנהגו) 'נשי דלא עבדי כל אפוקי שבתא - לאו מנהגא, אלא עד דחסל סדרא' וכן בשני וחמישי ע"ש, ודו"ק כי קצרתיו". וגם הגר"א בהגהותיו (סימן תרע) קיצר כשהוכיח כך: "וראייה

חיים' דלעיל ועוד מהראשונים, והוא שנמנעות הנשים ממלאכה במשך כל שמונת ימי החנוכה. אם על המנהג הראשון המבטל ממלאכה בהדלקת הנרות לא שמענו ולא ראינו למי שיחלוק בו, וכולי עלמא סברו וקבלו לנהוג כך, הרי שבמנהג השני המבטל ממלאכה בכל ימי החנוכה נחלקו בו הפוסקים, ובראשם רבותינו הטור והבית יוסף (סימן תרע), אם לקבלו אם לא.

המעיון בדברי הירושלמי יראה לנכון, שהמכוון בדברי הירושלמי הוא לצמצם את הזמנים שבהם בטלות הנשים ממלאכה, כך שאכן בראש חודש מסכים הירושלמי אפילו עם ביטול יום שלם ממלאכה, אולם במוצאי שבתות ובתעניות מצמצם הירושלמי את היתר השביתה ממלאכה רק עד זמן סיום התפילה, ואילו בערבי שבתות ההיתר נשלל לגמרי.

ההגיון הפשוט היה לומר מרוח הדברים שבירושלמי, כי שביתה ממלאכה במשך שמונה ימים שלמים ורצופים הוא מעשה אשר לא יעשה, ומעתה היה אפשר לומר שימי החנוכה דומים הן לראשי חדשים והן למוצאי שבתות, שאכן בזמן שהנרות דולקות - אשר במשך שמונת הימים עולים לחשבון גדול - עדיין יהיה מותר לשבות ממלאכה, אולם להרחיק לכת ולשבות במשך כל שמונת הימים מבוקר ועד ערב, ייאסר.

לא יהיה ניתן לומר לפי זה שאין גם מחלוקת בין המוכיחים מהירושלמי לכאן ולכאן, כיון שהשבלי הלקט' והט"ז

וראוי להימנע בהם ממלאכה: "דהתם ליכא טעמא, דאי משום כבוד שבת להוסיף מחול על הקודש - מאי שנא נשים דווקא, הרי באנשים טפי הוי ליה לאזהורי בזה 'ושמרו בני ישראל את השבת' כו' כתיב, ואם כן אין טעם לנשים יותר מלאנשים, משא"כ חנוכה וראש חודש בנשים איכא טעמא כמו שכתב הט"ז, לפי שעל ידם נעשה עיקר הנס... כנ"ל ודלא כה'חכם צבי' במחילת כבודו".
גם בשו"ת 'דברי יוסף' (אירגאס, ליוורנו תק"ב. סימן מה) כתב כן: "דאע"ג דבחנוכה אין זמן דאסור ממלאכה, מ"מ כיון שנעשה הנס על ידי אשה, שפיר מצי לקבולי עלייהו איסור מלאכה, דיום טוב דידהו חשיב, ודמיא לראש חודש, דכיון דאיכא טעם וסמך למנהג אין מבטלין אותו". וכן כתב בספר 'דמשק אליעזר' (לנדא, וילנא תרכ"ח. סימן תרע ס"ק ג).

שיעור זמן השביתה ממלאכה בחנוכה

לאחר שראינו שמדברי הירושלמי אין ראייה ברורה היכי ליהוי דינא בימי החנוכה, שכן ניתן לדמותו מחד גיסא לראשי חדשים ולאידך גיסא למוצאי שבתות, הרי שלכאורה הסברא נותנת שיש לחלק באיזה ביטול מלאכה עסקינן, וכדלהלן.

מלבד המנהג שכבר הזכרנו, שנהגו הנשים שלא לעשות מלאכה בעת שהנרות דולקות, ישנו מנהג נוסף שהזכירו הראשונים, ה'כלבו' וה'ארחות

מוכר לנו ממה ששנינו ב'פרקי דרבי אליעזר' (פרק מד), לגבי כך שהנשים משמרות את ראש חודש לבלתי עשות בו מלאכה, אולם כאן אנו רואים שזוהי נתינת טעם לשבח למניעת הנשים ממלאכה בימי החנוכה.

המעתיק הקדמון מציין בהמשך פיסקא זו: "כך מצאתי בפירושים

שהעתקתי מהם את אלו, מפי רבינו ברוך שראה בירושלמי". יש בכך משמעות מרעישת, והיא שאכן צדקו השבלי הלקט' והט"ז וכווננו לדעת הירושלמי שאין הנשים עושות מלאכה במשך כל שמונת ימי חנוכה ולא רק בזמן שהנרות דולקות, והדמיון לראש חודש הוא זה העולה יפה.

ואם לחשך אדם לומר, שלכאורה כעת חוזרת קושייתנו הראשונה למקומה: אם אכן הכיר הירושלמי את מנהג זה שהנשים אינן עושות מלאכה בימי החנוכה, מדוע לא הזכיר זאת בין התאריכים השונים המנויים במסכת פסחים שבהם אין הנשים עוסקות במלאכה; אמור לו, שיתכן שכאן אכן היה מקומה של פיסקה זו שראה רבינו ברוך בירושלמי, אלא שברבות הימים נעלמה מעמנו.

התייחסות חז"ל לאיסור עשיית מלאכה

הדך לכך שכבר בספרי חכמינו ז"ל היתה קיימת התייחסות לכך שאין עושים מלאכה בימי החנוכה, אנו מוצאים ב'ספר חסידים' לרבינו יהודה החסיד, שכתב (אות

באו במפורש להוכיח מדברי הירושלמי כהשיטה המתרת להימנע ממלאכה במשך כל שמונת ימי חנוכה. אולם נוכל להבין בזה את דעתם של החכם צבי החיד"א והגר"א, שהעדיפו לדמות את השביתה בחנוכה למוצאי שבתות מאשר לראשי חודשים, כיון שראש חודש הוא לכל היותר יומיים ולא שמונה ימים רצופים.

"רבינו ברוך שראה בירושלמי"

אלא שכל זה אינו, כיון שראה זה חדש אשר מצאנו פיסקא עלומה מדברי הירושלמי אשר איננה בתלמוד הירושלמי שלפנינו, וכפי הנראה גם נעלמה מעיני כל הראשונים והאחרונים ששקלו וטרו בענין זה. מפיסקא זו אנו למדים כי כפי הנראה אכן דעת הירושלמי היא שנהגו הנשים לשבות ממלאכה במשך כל שמונת הימים. **ברוך** המקום שמסר עולמו לשומרים. זכינו ונשתמרה עד לימינו אסופה מהלכות חנוכה המיוחסת לאחד מבעלי התוספות, רבינו ברוך בן רבינו יצחק, אשר יש הטוענים שזהו בעל 'ספר התרומה' מוורמייזא. אסופה זו נדפסה כבר פעמיים, בקובץ 'שרידים' (גיליון יח) ובקובץ 'מוריה' (גיליון רסה-רסו, כסלו תש"ס) ויש בה חידושים מיוחדים הנמצאים רק בה.

בין הדברים אנו מוצאים כך: "בשכר שלא אבו נשים גברניות לשמוע לבעליהן להסיר הנזמים מאזניהם ליצירת העגל כאשר ציוה אהרן, זכו שלא לעשות מלאכה בשמונה ימי חנוכה". טעם זה

גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן, שהיתה אומרת להם: כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל".

לשון הירושלמי טעון ביאור: לשם מה תפסו היוונים דווקא את 'קרן השור' כחומר הכתיבה שעליה תופיע הצהרה זו, וכי לא היו יכולים לצוותם שיכתבו זאת על הנייר ועל הדיפתרא. וכבר הקשה כן זקני המהר"ל מפראג בספרו 'נר מצוה' (מהדו' ב"ב תשל"ב, עמוד טו). ומכח הערה זו למד שכוונה מיוחדת היתה ליוונים בזה, כיון שהיוונים ברשעותם חפצו להזכיר בכל עת את חטא העגל ובזה להראות כאילו ח"ו אין לישראל חלק באלוקי ישראל.

וכוונו לפירוש זה עוד רבים מגדולי ישראל: ראה לרבינו משה אלשיך בספרו 'תורת משה' (ונציה שס"א, דברים כח, לג); ולרבינו שמואל יפה אשכנזי בפירוש 'יפה תואר' (ונציה שנ"ז, על המדרש שם): "שרצתה לרמוז שבמעשה העגל הורחקה מה' ושוב אין להם חלק בו"; ומה שהאריך בזה ה'נודע ביהודה' בספרו 'דרושי הצל"ח' (ווארשא תרמ"ד, דרוש לו); ולמעשה כבר כתבו כן רבותינו הראשונים להדיא, וראה כך בפירוש רש"י על המדרש ול'הרוקח' בפירושי סידור התפילה (ירושלים תשנ"ב, ח"ב עמוד תשטו).

אולם האמת היא שבני ישראל שבו בתשובה על חטא העגל ונמצא שפי היוונים דיבר שוא וימינם ימין שקר,

קכא): "שנו חכמים: העושה מלאכה בערבי שבתות... בחנוכה... אינם רואים סימן ברכה לעולם".

מלשונו של רבינו יהודה החסיד שהקדים וכתב 'שנו חכמים', נראה שמנהג זה שאין עושים מלאכה בימי החנוכה היה לו מקור מוקדם בספרות חז"ל. וכבר העירו לנכון שלפנינו לא נמצא כדבר הזה בכל ספרות חז"ל, והמקורות המוקדמים ביותר שמצאנו לכך הם רק בדברי רבותינו הראשונים.

בעת, משיודעים אנחנו שבתלמוד הירושלמי כבר הוזכר מנהג זה ולצידו גם נתינת טעם לכך, יכולים אנו לשער שגם ברייתא זו שבה 'שנו חכמים' כדבר הזה, מצויה היתה בידי הקדמונים.

הקשר בין חטא העגל לחנוכה

איברא שפיסקא זו שראה רבינו ברוך בתלמוד הירושלמי המקשרת את חטא העגל עם השביתה ממלאכה בחנוכה, נראית כתמוהה, שכן מה ענין זה לזה ומהיכי תיתי שהשכר על ההמנעות מחטא העגל ינתן דווקא בימי החנוכה. **וחנני** השי"ת למצוא, שהירושלמי בזה אזיל לשיטתו, דהנה כך שנינו בירושלמי במסכת חגיגה (פ"ב ה"ב) על המלכות הרשעה: "שאמרו להן כתבו על קרן שור שאין לכם חלק באלקי ישראל", וכן הוא בבראשית רבה (פ"ב) עה"פ: "והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך על פני תהום" (בראשית א, ב) - "רבי שמעון בן לקיש פתר קריא בגליות... 'וחושך' זה

בשמו של הרה"ק רבי ישכר דוב מבעלזא זיע"א, נמסר טעם מעניין לשביתה ביום השמיני, המבוסס על דברי הירושלמי ושלפיו הוא מסביר גם את מנהגם לומר 'מזמור לתודה' ביום "זאת חנוכה" - מנהג המקובל כבר מהרה"ק מסטרעליסק זיע"א.

הלא כל ישראל נתחייבו להביא קרבן תודה על הניסים ועל הפורקן שנעשו להם בעת שהקב"ה עמד להם בעת צרתם ומסר גיבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים, אלא שהם לא יכלו להקריב את קרבנותיהם כל עוד שהיו טמאי מתים; מה עוד שרק ביום השמיני היתה חנוכת המזבח, ולכן הקריבו את התודה ביום שמיני של חנוכה.

וידועים דברי הירושלמי במסכת פסחים (פ"ד ריש ה"א), שהמביא קרבן אסור בעשיית מלאכה שכן "אינו בדין שתהא עסוק במלאכתך וקרבנך קרב", והוסיפו על כך רבותינו בעלי התוספות (פסחים נ, א): "ונראה דאף בזמן הזה דליכא הקרבה - כיון שנאסר אז אסור לעולם".

נמצא שבאותה שנה שבה היה הנס, היו כל ישראל אסורים בעשיית מלאכה ביום השמיני של חנוכה, שהרי כולם הקריבו את קרבנות התודה, ולזכר כך נקבע שלעולם אין עושים מלאכה ביום זה, והיינו טעמא שאומרים 'מזמור לתודה'.

יצוין, כי נתינת טעם לשבח זו לשביתה המלאכה ביום השמיני אינה מתאימה דווקא לנשים שהרי גם האנשים

ואדרבה בני ישראל לבדם הם אלו שיש להם חלק ונחלה באלוקי ישראל, ובפרט הנשים שמעולם לא חטאו בעגל, בודאי שאין להן כל שייכות עם 'קרן השור'. **לפיכך** סבר הירושלמי, שהזמן המתאים ביותר ליתן שכר טוב לנשים על שלא נתפתו לחטוא בעגל הוא בימי החנוכה שבהם נתקדש שמו הגדול בעולמו בנצחון בני ישראל על היוונים, שכדברי הירושלמי חרטו על דגלם את זכרון חטא העגל.

"ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון"

אם הזכרנו עד כה את אלה שנהגו להמנע ממלאכה במשך כל ימי החנוכה ואת אלה שנהגו להימנע ממלאכה רק כשהנרות דולקות, הרי שקיימת שיטה שלישית, שאף לה מצאו גדולי עולם שמקורה טהור נפתח בדברי הירושלמי. **ישנם** נשים שאינם נמנעות ממלאכה במשך כל שמונת ימי החנוכה, אלא דווקא ביום הראשון כולו וביום השמיני כולו, וכדוגמת המועדים, פסח וסוכות, שנאסרו מן התורה ביום הראשון וביום האחרון בלבד.

מנהג זה מוזכר בדברי הכלבו והארחות חיים בהמשך דבריהם שהובאו לעיל: "ויש נשים רבות בטלות יום ראשון ויום שמיני ודי להן בזה, כדין תורה בפסח וסוכות", וכן הזכירו המהרי"ל במנהגיו: "ויש אומרים: גם ביום ראשון ובאחרון מנהג רבותינו נוחי נפש לאסור מלאכה. עד כאן הוא ממנהגי ריינוס".

נשיכם' והם לא רצו לתת נזמיהם, וכתוב 'ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באוזניהם' ולא כתיב 'אשר באזני נשיהם', לפי זה ניטל מן האנשים איסור מלאכה בר"ח מפני זריזותם בעגל ועצלותם במלאכת המשכן וניתן אל הנשים שנתעצלו בעגל ונזדרזו במשכן".

מעניינת במיוחד היא הסיומת שבה בחר התשב"ץ לחתום את דבריו: "וזו תורתם של נשים היא, נשאל מהם מהו מנהגם, ואין לנו אלא מה שנהגו". ואכן הכרעת הפוסקים היא כמנהג הרווח, שהנשים נמנעות רק ממלאכות כטווייה ואריגה וכיוצא בזה ממעשה מחט.

ואף בחנוכה נהגו כך הנשים להימנע ממעשה מחט בלבד, וראה להגאון רבי חיים פאלאגי בספרו 'מועד לכל חי' (שלוניקי תרכ"א, סימן כז אות סה) ולהגאון רבי יוסף חיים מבגדד בספרו 'בן איש חי' (פרשת וישב הלכות חנוכה אות כז) ועוד. והרי זה מתאים עם מה שסברו ה'שבלי הלקט' והט"ז שמדמין את ימי החנוכה לראש חודש, ובפרט לדברי הירושלמי שראה רבינו ברוך, שהוא לפי שנתעצלו בחטא העגל, הרי שחידושו של התשב"ץ עולה עם מנהג זה בקנה אחד.

וזוה מכבר נפלאתי מאוד, מה יענו הסוברים כן ביום שידובר לנו מדיוק לשון הירושלמי דעסקינן ביה בתחילת הדברים. כשהירושלמי דן על מנהגי הנשים שלא לעשות מלאכה בזמנים שונים, הוא מגדיר זאת: "נשייא דנהיגין דלא למיעבד עובדא", ואילו לאחר מכן,

הקריבו ביום זה את קרבן תודתם ושבתו ממלאכה, ואכן כבר הבאנו לעיל מדברי רבינו המהרי"ל שמנהג זה להימנע ממלאכה בימי החנוכה, אף האנשים נוהגים בו.

מה הם המלאכות האסורות

עניין נוסף שניתן לדון בו מדברי התלמוד הירושלמי, הוא לגבי מה שדנו האחרונים בטיב אותן המלאכות שנהגו בהם איסור בימי החנוכה. מכיון שכאמור אין מנהג זה של השביתה ממלאכה בחנוכה מופיע להדיא בדברי חז"ל, הרי שרבים הסמיכו את מנהגי ראש חודש למנהגי חנוכה, ודון מינה ומינה ואוקי באתרה.

רבינו ירוחם בספרו 'תולדות אדם וחוה' (נתיב יא חלק א), הביא מנהג שראו עיניו שאין הנשים נמנעות לגמרי ממלאכה בראש חודש אלא זאת בלבד שאינן טוות. אם כי רבינו ירוחם עצמו אינו מסכים עם מנהג זה, הרי שרבינו התשב"ץ בספר תשובותיו (ח"ג סי' רמד) ביאר זאת בטוב טעם: "ונראה לי כי מה שנהגו הנשים איסור לטוות ונהגו היתר בשאר מלאכות, בתפירה וכיוצא בה, הוא שלפי שבמלאכת המשכן שנזדרזו יותר מן האנשים שנאמר 'ויבואו האנשים על הנשים', כתיב 'וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ויביאו מטוה', וכתוב 'טוו את העזים' שהיתה חכמה יתירה. ולפי שהאנשים נזדרזו במעשה העגל יותר מן הנשים, כי אהרן אמר 'פרקו נזמי הזהב אשר באזני

הראשונים: "כל תיקון בגדים הוי בכלל זה דהשתיה הוי תחילת המלאכה". ומכלל זה אתה שומע שכוונת הירושלמי בכותבו על ראש חודש שנהגו בו דלא למיעבד עובדא, שהוא כולל מלאכות נוספות מלבד ההימנעות ממעשה מחט גרידא.

ושמא שיטות אלו סברו שהגירסא הנכונה בדברי הירושלמי הוא

מה שהובא בדברי הראשונים: "נשייא דנהגי דלא למישתי חמרא מן דאב עליל" (ראה: 'אור זרוע' ח"ב סימן תיד; 'ארחות חיים' הלכות ת"ב סי' ד, ועוד), ולעולם לא איירי הירושלמי במלאכה מסוימת שנמנעו ממנה הנשים, אלא הכוונה על שתיית יין, ונמצא שקושיין מעיקרא ליתא.

כשהוא דן על מנהג הנשים מראש חודש אב והלאה, הוא כותב: "אמר רבי זעורה: נשייא דנהגן דלא למישתייא, מן דאב עליל - מנהג, שבו פסקה אבן שתייה" שפירושו: "נשים הנוהגות שלא לערוך את חוטי השתי של האריגה, הרי זה מנהג נכון לפי שבחודש זה נהרסה אבן השתייה".

מפורש יוצא איפוא מפי הירושלמי, שבעת שהמנהג הוא להימנע

רק ממעשה מחט ותיקון בגדים הרי שאין מכנים זאת בסתמא בשם 'עובדא' - 'מלאכה' אלא מגדירים ומפרטים: 'דנהגן דלא למישתייא' שאז כלשון ה'מגן אברהם' (סימן תקנא ס"ק כג) בשם